

m.h.t. industrielle initiativer ofte den første by, man tænkte på efter København (ligesom Odense havde samme status i andre mere finkulturelle henseender). I løbet af 1800-årene blev Aalborg imidlertid mere og mere præget af sin perifere beliggenhed i forhold til Centraleuropa. Den stærke industrialisering af Aalborg efter 1850 var derfor mere en omformning af produktionen end en egentlig vækst – illustreret ved at industri og arbejderklasse fandt plads i den gamle bystruktur. Derved opstod det gamle, forfaldne Aalborg, som eftertiden ryddede så radikalt ud i. Landsdækkende rolle fik Aalborg kun inden for nydelsesmiddelbranchen: tobak og sprit, samt fra 1890'erne også gødning og cement. I årene omkring 1900 rejste fabrik efter fabrik med rygende skorstene sig rundt om den gamle by, men udviklingen markerede i virkeligheden, at meget af Aalborgs industri gik over på »udenbys« storkoncerners hænder: De danske Spritfabrikker, ØK, F. L. Smidth m.fl. I 1930'erne søgte man dygtigt at markedsføre Aalborg som Danmarks nye »industri- og arbejderby«. Det lykkedes med gadegennembrud og nedrivninger næsten at komme den fysiske fortid til livs, men rollen som »tung«, men sårbar industriprovins har byen bevaret til i dag.

Hele udviklingen beskrives i en god vekselvirkning mellem branchegennemgange, oversigtsafsnit og tværgående analyser af enkeltemner. Sproget er læservenligt, og bagest i værket er der fyldige kilde-, litteratur- og billedfortegnelser.

Peter Dragsbo

MIDDELALDER

JOHAN LANGE: Værn og våben i kirker og klostre. Rhodos, Kbh., 1987. 296 s. Ill. 298 kr.

Johan Lange er tidligere professor i botanik (dendrologi) ved Landbohøjskolen og har i mange år haft stor interesse for middelalderkirkernes mulige rolle som fæstninger. Det er der kommet en mærkelig bog ud af, fyldt med sund skepsis overfor vedtagen tankegang og med mange gode – og nye – iagttagelser. Hans konklusioner vil måske forbløffe mange, og de fremsføres derfor med rimeligt forbehold – i første omgang.

Men intet forbehold kan skjule, at forfatteren mener, at mange, mange kirker ikke blot blev benyttet som tilflugtsted i ufredstider, men var bevidst udbygget som fæstninger, og alle iagttagelser fortolkes ud fra denne opfattelse. Forfatteren har f.eks. heftet sig ved, hvor usædvanligt mange elmetræer der findes/fandtes på danske kirkegårde; nu var elmen med sit løv jo i middelalderen et yndet fodertræ, og når landsbyfolkene søgte tilflugt i kirken »kunne (de) tage dyrene med ind på kirkegården. At det yderligere var vigtigt at have mælkeydende køer hos sig under en belejring turde være indlysende« (s. 18–19). Dette eksempel er typisk for Johan Langes argumentation/tankegang. Her i indledningen får vi præsenteret hans problemstilling, og han understreger flere gange senere (bl.a. s. 86), at det mere har drejet sig om værn mod røverbander, forbipasserende tropper og lidt sørøveri end om egentlige krigshandlinger, og så tales der nu om »belejring«.

uden at der dog foretages noget skøn over foderkapaciteten ved det trods alt beskedne antal elmetræer, der har været tale om. Han er – selvfølgelig – klar over, at ingen elmetræer på danske (eller svenske) kirkegårde er mere end 200 år, »men konservativ som man næsten altid var (er) i kirkelige og lignende forhold, fortsatte (- sætter) man mere eller mindre bevidst« (s. 20). Det er et argument, der bliver brugt flere gange i bogen, så langt det kan bære og længere til.

Vi har da også kirkegårde, som vitterligt har tjent som befæstninger og derfor muligvis blev belejret; de altid opdukkende eksempler er Malling og Odder syd for Århus samt Kundby i Nordvestsjælland og flere andre, som Johan Lange gennemgår i kapitlet »Hegn og grave ved kirker og klostre«. Men i sin iver for at finde forsvarsmure overser han, at det var (er) naturligt at afgrænse et indviet område, og at mure/gærder/hegn ligeså vel kan tjene til at holde kreaturer og svin ude. Han identificerer også »voldgrave« ved flere klostre uden overhovedet at tage hensyn til just disse institutioners store behov for vandkraft til møllebrug og sanitet. Værre er, at han hæmningsløst henter eksempler fra andre områder som Gotland, Irland og Steiermark uden at omtale (i hvert fald kun ganske perifert) de helt anderledes forhold, der har gjort sig gældende disse steder.

I kapitlet »Våbenhuse« fremfører forfatteren med støtte hos Uldall (Fortid og Nutid IX, 1931), at våbenhusene har været depot for sognemændenes våben, men tilføjer for egen regning (s. 94) »Altså kan man slutte, at der har været våben i våbenhuse fra *de ældste tider*« (min understregning). Atter undlader Lange at tage hensyn til andre faktorer, i denne forbindelse at våbenhuset så godt som aldrig er i forbandt med det ofte 200 år ældre skib.

Der er som sagt meget godt nyt i denne bog, bl.a. at »skoldehullerne« i Tranebjerg og Hjortshøj er blevet omdøbt til nedadrettede skydeskår (der var heller ikke noget ildsted til at koge vandet!). Det er også forfriskende at se Bloms kategoriske afvisning af fortifikatoriske træk nedgjort (s. 25). Man kan kun være enig med forfatteren i, at middelalderens danskere ikke var dummere end, at de i påkommende tilfælde selvfølgelig søgte tilflugt i landsbyens mest solidt byggede hus, men det er svært at følge ham i, at »kirken og kirkegården i mange tilfælde inden planlægningen og indretningen var planlagt som en fæstning« (s. 21); tværtimod synes hans bog at godtgøre, at de fortifikatoriske træk, som han mener at kunne påvise, i langt de fleste tilfælde er tilføjet et par hundrede år efter opførelsen.

Bogen har mange noter og en fyldig litteraturliste og er forsynet med en virkelig fin og illustrerende samling fotos og tegninger. Johan Lange har med vilje ikke ladet sit manuskript »granske af en fagmand«, og det kan man kun beklage; ikke af hensyn til nogle måske forkert anvendte fagudtryk, men fordi råd og vejledning fra en historiker eller middelalderarkæolog ville kunne have forhindret, at denne bogs på mange måder originale og fornyende iagttagelser var endt som en samling let angribelige teorier.

Niels M. Saxtorph